

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

УДК: 261.6

Оксана Волинець

Національний університет “Львівська політехніка”

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПОСТУПУ У ПРАЦЯХ БЕНЕДИКТА XVI

© Волинець О., 2011

Досліджуються праці Папи Бенедикта XVI, присвячені аналізу основних тенденцій сучасного цивілізаційного розвитку; ролі держави, особи та Церкви у подоланні кризових явищ, притаманних еволюції суспільно-політичних процесів в умовах глобалізації.

Ключові слова: глобалізація, держава, благо, цінності, мораль, людина, Церква, знак часу.

Oksana Volynets

THE ANALYSIS OF CIVILISATION PROGRESS IN THE WORKS OF BENEDICT XVI

In the article are revised works of the Pope Benedict XVI, about basic tendency of contemporary civilization progress this opinion about the role of state, person and Church in fight with crisis phenomenon in social and political processes in globalize world.

Keywords: globalization, state, values, morale, human, the Church, sing of time.

Сучасний цивілізаційний поступ секуляризованих соціумів здебільшого позбавлений опертя на морально-етичні норми, закорінені у християнстві. Врахування позиції Церкви, викладеної в офіційних документах, зокрема у працях Папи Бенедикта XVI, сприятиме гуманізації суспільних відносин на рівні держави, континенту, світового співтовариства. Відтак твори Бенедикта XVI можна трактувати як нормативні не лише для Церкви, а й для суспільства загалом.

Мета роботи – дослідити позицію Папи Бенедикта XVI щодо ролі християнських цінностей та моралі у подоланні антиномій сучасного цивілізаційного розвитку в умовах глобалізаційного процесу.

Джерельною базою для написання роботи стали праці Папи Бенедикта XVI, зокрема: енцикліки, адгортації, послання до духовенства та вірних.

24 квітня 2005 року, виголошуючи свою інавгураційну промову, Вселенський Архієрей Бенедикт XVI наголосив, що правдивою програмою його уряду є не реалізація власних ідей і прагнень, а потреба вслухатися з цілою Церквою в слово і волю Христа, віддаватися Його проводу, щоб Він сам провадив Церкву в актуальному часі нашої історії [8]. Знаменним є те, що Вселенський Архієрей у цій промові замість програми представляє два видимі знаки папської влади – паліум та перстень Рибалки. Розуміння цієї глибинної символіки відкриває Церкві шлях до відчитання знаків сьогодення та належної відповіді, якої ці знаки вимагають.

Хоча Папа не вживає часто вислів «знаки часу», проте у своїх промовах завжди є речником проблем сьогодення, що вимагають від Церкви чуйності та відважного вирішення. Зокрема, можна назвати проблеми миру на планеті, суспільства, розвитку економіки, глобалізації, цінності та сенсу життя, проблеми молоді тощо [10–13]. Відповіддю Папи на знаки часу є його зустрічі – розмови із священниками, випускниками семінарій, вірянами, молодими людьми, під час яких понтифік дає

відповіді на болючі питання, які ставить сучасний світ перед Церквою та вірними. Аналізуючи ці зустрічі, можна зауважити інтерес людей до проблеми розпізнавання голосу Божого провидіння серед різноманітних голосів сучасності. Відповідаючи, Папа зазначає, що Бог говорить не тільки через природу, людину, особисту молитву, але й через події нашого життя, які можемо назвати знаками часу і які дають можливість розпізнати діяння Бога [9]. На проблему самотності та пошуків сенсу життя Святіший Отець дає однозначну відповідь – реалізувати своє покликання від усвідомлення власної слабкості, через благодать Таїнств Церкви до спільнотної витривалості у вірі [9].

Чільне місце у працях Бенедикта XVI посідає проблема прав та свобод людини. Опорою етичних систем повинен стати непорушний принцип недоторканості людської гідності. Лише у разі усвідомлення людиною самої себе та іншого як найвищої та кінцевої мети у людському співтоваристві може запанувати взаємна довіра та мир. На думку Папи, не існує жодного блага, досягнення якого виправдовувало б ставлення до людини як до експериментального матеріалу. Аналізуючи проблему «прийняття життя», Папа виступає з осудом розповсюдженого в розвинених країнах антинаталістичного способу життя, який зумовив прийняття у багатьох країнах низки законів проти життя. Трактуючи цей стан речей як культурний прогрес, Європа прагне поширити свій антинаталістичний світогляд на бідні країни. У популяризації абортів, стерилізації, евтаназії задіяні деякі неурядові організації, національні та міжнародні угруповання, які ставлять перед собою завдання юридичного визнання методів позбавлення життя [1, с. 41]. Якщо суспільство позбавлене відкритості до життя і спрямоване на заперечення і знищення життя, воно не здатне знаходити необхідних для справжнього блага людини мотивацій і енергії. Втрата особистої та суспільної вразливості до прийняття життя веде до безплідності інших корисних для суспільства форм буття. Моральні сили і здатність до взаємодопомоги суспільство черпає із прийняття життя як абсолютної цінності.

Сучасні демократії оголошують метою спільноти можливість особи розпоряджатися собою, тобто її свободу як цінність. Однак жодна спільнота сама по собі не становить цінності, а існує для забезпечення свобод конкретної людини. Інколи індивідуальна свобода може бути беззмістовною, перетворюватись у засіб насилля над іншими, сприяти війні усіх проти всіх, призводити до тоталітарного панування. У цьому контексті постає питання про сенс свободи, який полягає у забезпеченні прав людини, блага спільноти та блага конкретної особи.

В останнє двадцятиліття Європа, зокрема Україна, знову стала однією з найважливіших тем у дискусіях про нашу сучасність і майбутнє. Розширення європейської спільноти на Схід та прагнення України вступити в Євросоюз, попри усі здобутки й досягнення за період незалежності, виявили, як тяжіє над нами тоталітарне минуле і як розгублено шукаємо ми ідеалу на теренах інших держав. Виклики, яких зазнає українське суспільство останнім часом, потребують серйозного переосмислення цінностей, на які воно спирається. У своїй праці «Цінності в часи перемін» сучасний Папа пропонує бачення світу, що ґрунтується на абсолютних і незмінних принципах етики, які стають основоположними нормами політики, що передусім визнає гідність та права людини як споконвічні цінності. Ці права передують будь-якій державній формі влади, не встановлюються вищим законодавчим органом і є нормами вищого порядку.

Мета держави не полягає у створенні «нових» людей, ні у забезпеченні людству щастя, ні у перетворенні світу у рай. Її завдання полягає в урядуванні та захисті спільного добробуту та права кожної особи. У разі перевищення державою своїх повноважень та проголошення себе абсолютною, вона видає себе за «бога» і власними розпорядженнями руйнує людину. «Комуністичні системи, – зазначає Бенедикт XVI, – зазнали краху передусім через свою фальшиву економічну догматику, але рідко коли зауважують, як глибоко вони в'їлися в суспільство своєю зневагою до людини, намаганням підпорядкувати мораль потребам системи та своїми обіцянками щасливого майбуття. Справжня катастрофа після них – не економічна; вона спустошила душі, зруйнувала моральну свідомість» [4, с. 91].

Трансформація політичного режиму в Україні передбачає прийняття нових, демократичних політичних рішень, які спираються на головні моральні цінності і визнають їх як єдине спільне

благо і передумову до усіх інших благ. Прийняття таких рішень вимагає відповідних людських позицій, які мають ґрунтуватися на пошані до історичного ґрунту культури, збереженні моральних та релігійних засад життєдіяльності суспільства. «Відділити себе від великих моральних і релігійних сил власної історії, – вважає Папа Бенедикт XVI, – це самовбивство культури і нації» [4, с. 53]. Головною умовою перемоги свободи над усіма нігілізмами та їх тоталітарними наслідками є збереження основоположних моральних концепцій та визнання і захист їх як спільного добра [4, с. 53].

Однією з найважливіших проблем сучасного українського державотворення є подолання економічної кризи, яка охопила не лише Україну, а все світове співтовариство. Якщо країни розвиненої демократії доволі швидко і успішно подолали наслідки кризи, то Україна як молода демократія зіткнулась із низкою проблем які потребують нагального вирішення. На думку Бенедикта XVI, політична спільнота передусім повинна дбати про досягнення загального блага, яке є метою економічної діяльності. Звичайне розширення ринкової рівноваги не може подолати усі суспільні проблеми. Брак рівноваги зумовлений відокремленням економічної діяльності, мету якої вбачають у витворенні багатства, від політичної діяльності, яку розглядають як засіб досягнення справедливості через перерозподіл багатства. «Економічна сфера, – зазначає Папа, – не є ані етично нейтральною, ані за своєю природою нелюдською і антисуспільною. Вона належить до сфер діяльності людини, і саме тому, що вона людська, вона має бути етично структурованою і інституціолізованою» [1, с. 56]. Власне наповнення економічної діяльності етичними нормами стає основою солідарності.

Значна увага в працях Бенедикта XVI приділена питанню глобалізації. Швидкими темпами зближуючи різних людей і відмінні культури, – зазначає Бенедикт XVI, – засоби масової комунікації немовби зменшили нашу планету. Хоча це «співіснування» інколи спричиняє різні непорозуміння і напруження, однак те, що люди пізнають потреби інших в більш безпосередній спосіб, стає заклик до участі у вирішенні проблем, пов'язаних з обставинами їхнього життя. Спонукальним аспектом глобалізації, на думку Папи, є наявність численних можливостей для надання гуманітарної допомоги нужденним народам, важливість сучасних систем розподілу їжі та одягу, а також надання житла та тимчасового притулку. Отже, турбота про ближнього виходить за межі країни і поширює свої горизонти на увесь світ [2, с. 44–45].

Сучасна глобалізація економіки стає для Церкви стимулом для вдосконалення своєї соціальної доктрини, що свого часу постала як наслідок систематичного відчитування знаків часу, проблем сучасності, пошуку відповідей на них та була цілісно представлена у 2004 році в «Посібнику католицької соціальної науки Церкви», укладеного Папською радою «Справедливість і мир». З онтологічного погляду християнське суспільне вчення не включає в себе ні теоретичну політекономію, ні економічну географію, ні історію економіки, ні економічну статистику, ні психологію економіки. Християнське соціальне вчення переважно бере до уваги перевірені й надійні поняття, встановлені переліченими науковими дисциплінами, і рахується з ними, але в центр своєї уваги ставить засадниче філософське і теологічне питання: яким є внутрішній і кінцевий сенс економіки? Абстрактної, не пов'язаної з людиною та її сумлінням, економіки не існує. Уся господарська діяльність є продуктом конкретних людських рішень і через це підлягає моральним законам і моральному оцінюванню. Саме тому християнське суспільне вчення детально досліджує, з морального (нормативного) та онтологічного погляду, три основні економічні проблеми: об'єктивної мети економіки, економічного устрою та процесу розподілу в економіці.

У своїй першій енцикліці «Deus Caritas est» Папа розвінчує міф марксистської ідеології про світову революцію і підготовку до неї як панацею від усіх соціальних проблем. Вселенський Архієрей зазначає: «...Ця мрія розвіялась. У складній нинішній ситуації, зумовленій, зокрема, глобалізацією економіки, соціальна наука Церкви стала дороговказом навіть поза межами Церкви. Зважаючи на прогрес, ці вказівки потрібно шляхом діалогу представляти тим, хто справді виявляє турботу про людину та її світ» [2, с. 37–38].

Аналізуючи у своїй енцикліці «*Caritas in veritate*» («Любов у правді») сучасну поліцентричну економічну картину розвитку людства, Бенедикт XVI зазначає, що поряд зі збільшенням світового багатства у глобальному масштабі зростають і нерівності різного характеру: зубожіння нових суспільних категорій у багатих країнах та поява нових форм бідності; кричущий розрив між марнотратством та надмірним споживацтвом і нелюдською убогістю у найбідніших регіонах світу; процвітання корупційних схем у розподілі міжнародної гуманітарної допомоги як наслідок безвідповідальності як країн-донорів, так і державного апарату країн-споживачів [1, с. 31–32]. Окрему увагу в енцикліці Папа присвячує проблемі подолання голоду. В часи глобалізації, на думку Папи, досягнення миру і стабільності на планеті можливе лише як наслідок першочергової мети – ліквідації голоду на планеті. Неабияку роль у досягненні цієї мети Бенедикт XVI покладає на Церкву: «Нагодувати голодних – це етичний імператив для цілої Церкви, що відповідає вченню про солідарність» [1, с. 38].

Аналізуючи сучасний цивілізаційний поступ, Бенедикт XVI порівнює його з періодом понтифікату Павла VI. Нижчий ступінь інтегрованості світу в другій половині XX ст. сприяв взаємозалежності економічної діяльності та політичного функціонування, які відбувались переважно в межах державних кордонів. Закордонні фінансові інвестиції були доволі обмеженими, а держава самостійно встановлювала економічні пріоритети та регулювала економічну діяльність за допомогою власних ресурсів та інструментів. Саме тому державі надавалось першорядне, хоч і не виключне значення. Новизною сучасного етапу став вибух взаємної планетарної залежності – глобалізації. У сучасну епоху, що характеризується зростаючою мобільністю фінансових, матеріальних і нематеріальних ресурсів, модифікується політична влада держави, яка повинна враховувати обмеження її суверенітету новим міжнародним економічно-комерційним і фінансовим контекстом. На думку Бенедикта XVI, процес глобалізації є не лише двигуном прогресу, а й являє собою велику перспективу. Однак Папа зазначає, що: «... без любові у правді цей планетарний імпульс може спричинити виникнення ризику невідомої досі шкоди... З цього приводу любов і правда ставлять перед нами нове і творче завдання... відкрити розум і зробити його здатним пізнавати і спрямовувати ці імпульсанти нові динамічні сили, оживляючи їх у перспективі «цивілізації любові», зерно якої Бог прищепив кожному народові, кожній культурі» [1, с. 49].

Прислухаючись до заклику Отців II Ватиканського Собору аналізувати складні реалії сьогодення та шукати шляхи їх розв'язання, Папа Бенедикт XVI говорить про потребу розпізнавання знаків часу, інтерпретуючи їх в світлі Євангелія, щоб дати можливість новим поколінням знайти належну відповідь на одвічні питання сенсу людського життя разом із автентичним врегулюванням суспільних відносин. У своєму посланні з нагоди Світового Дня Мігранта і Біженця (8.10.2005 р.) Святіший Отець називає яскравим знаком часу явище міграції, яке протягом минулого століття під впливом потужного глобалізаційного стимулу набрало структурного характеру, стаючи істотною ознакою світового ринку праці [6]. Очевидно, що у цьому знаці часу, – зазначає Папа, – поєднуються різноманітні елементи, а саме: міграція всередині країни та за її межами; міграція примусова та добровільна; легальна та нелегальна; торгівля людьми; навчання закордонних студентів, кількість яких зростає з кожним роком.

У вищеназваному посланні звернено увагу на новий аспект явища міграції, яким є його «фемінізація», тобто щоразу більша участь у ньому жінок. Сьогодні жінка-мігрантка часто стає основним джерелом утримання для своєї родини, проте залишається надалі незахищеною стосовно різного роду зловживань. З цього випливає обов'язок належно трактувати жінку-мігрантку, з огляду на її рівноправність та жіночність. Допомога жінкам, на думку Папи, передбачає цілу програму відкуплення і визволення, від реалізації якої християни не можуть ухилитися [6].

Стосовно вирішення проблеми біженців необхідно зосереджуватися на причинах їхньої втечі з рідної домівки, а не лише займатися влаштуванням їх побуту, наголошує Святіший Отець. Особливу увагу Папа звертає на іноземних студентів із посткомуністичних держав, для яких університетський досвід може стати незвиклою нагодою для духовного збагачення.

Під час своїх подорожей Бенедикт XVI наголошує на значенні європейської моделі життя, яка є поєднанням економічного розвитку, суспільної справедливості, плюралізму і толерантності, лібералізму та відкритості, а також зберігання традиційних вартостей. Ця модель, зумовлена сучасною економікою, стоїть перед викликом такого знаку часу, яким є глобалізація [5]. Завданням політики є окреслення певних правил і меж цього процесу. Сьогодні перед міжнародною спільнотою постає нове позитивно-конструктивне завдання, яке апелює до солідарності народів і яке прийнято називати «допомогою в розвитку». Уявлення про те, що проблему розвитку народів можна вирішити виключно технічним чи економічним механістичним шляхом є наївним оптимізмом. Розвиток, який не охоплює культурного, трансцендентного і релігійного виміру суспільства і окремої людини, не досягне мети економічного розвитку. Саме в царині мотивації людської діяльності криється важливий аспект ролі Церкви в сучасному світі. Виступаючи в ролі «етичного свідка» суспільних подій та діянь, Церква водночас не претендує на роль головного актора на політичній арені. Визнаючи межу своєї компетенції у суспільних справах, Церква не висловлюється з приводу механізмів економічного життя, політичної стратегії чи моделі економічного устрою. Її компетентність – у площині моралі та доцільності суспільного життя.

Знаки часу, наявні в сучасному цивілізаційному поступі, вимагають тлумачення в дусі Євангелії, а також відповідної внутрішньої постави людини, що, на думку Бенедикта XVI, без сумніву має бути євхаристійною. Завдяки євхаристії людина може чітко відчитувати волю Божу у знаках, які їй подає сучасний світ, та давати на них належну відповідь. Власне тому темі Євхаристії Папа присвячує своє післясинодальне Апостольське поучення «*Sacramentum Caritatis*». Адгортація відкриває все багатство Євхаристії як таїнства віри [7, с. 15 – 71], таїнства служби (*celebratio*) [7, с. 75–129], справжньої містерії життя [7, с. 133–182].

Неповторністю та оригінальністю відзначається думка Папи Бенедикта XVI стосовно розпізнавання та інтерпретації знаків часу. Зокрема в енцикліці про християнську надію «*Spe Salvi*» зауважується оригінальний погляд на діалектику свободи Божої та свободи людської. Без сумніву, вказує Папа, Бог справді залучається у діяння людства, і то не тільки тоді, коли людина думає про Нього, а й тоді, коли Він сам виходить нам назустріч і до нас промовляє [3, с. 28–29]. Проте остаточне джерело надії залягає в глибині людської відповіді та людської свободи. Бенедикт XVI стверджує, що сумарний поступ є можливим лише у матеріальній сфері, яка завдяки найновішим винаходам стає щоразу більше доступною пануванню людини. Натомість у сферах етичної свідомості та моральних рішень виключена можливість сумарної множинності, адже свобода людини є завжди новою і неодмінно стає перед вибором нового рішення. Приймаючи фундаментальні рішення, кожна людина і кожне покоління стає наче новим початком [3, с. 29], може черпати з моральної скарбниці людства, а може нею знехтувати. Позитивні структури можуть допомагати людині, але вони не є самодостатніми. Людина ніколи не може спастися безпосередньо із-зовні, хоча б і через знаки, дані промислом Божим. Вирішальним фактором все ж залишається свобода.

В аналізованій енцикліці Папа застерігає від хибного індивідуалістського розуміння спасіння: «У зв'язок з Богом входимо через сопричастя з Ісусом..., який віддав Себе за нас усіх... Перебування в єдності з Христом втягує нас в Його «буття для всіх», яке вже стає нашим способом буття» [3, с. 33–34]. В такий спосіб Бог стає фундаментом надії, але як Бог, що має людське обличчя і полюбив нас до кінця. Тільки Божа Любов може бути справжнім гарантом нашого щоденного життя, без втрати тієї енергії, що її дає надія у недосконалому по своїй природі світі.

Аналізуючи думки Бенедикта XVI стосовно проблем сучасного цивілізаційного поступу можемо стверджувати, що Глава Вселенської Церкви у проблемах сучасного світу вбачає поряд з численними знаками Божого Провидіння один виразний знак часу, а саме: прагнення людини віднайти в сьогоднішньому секуляризованому світі Божу Любов. Уприсутненням цієї Любові стає

Христос, як справжній знак часу, що через Євхаристійне втілення формує вільну людину, здатну відповісти на Його заклик.

Безумовно, твори Папи Бенедикта XVI безпосередньо не аналізують проблеми сучасного українського розвитку. Однак його праці мають універсальний характер, а відтак висловлені в них ідеї можуть бути сприйняті кожною людиною, народом, державою. Побудова політичних конструкцій на основі загальнолюдських цінностей та моралі, що містяться у релігійних нормах, пришвидшить вихід України з кризи, сприятиме подоланню негативних тенденцій у сучасному українському етнодержавотворенні та побудові демократичної правової держави, найвищою цінністю якої є людина і її благо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енцикліка «Любов у правді» («*Caritas in veritate*») Вселенського Архієрея Бенедикта XVI про інтегральний людський розвиток у любові та правді. – Жовква: «Місіонер», 2010. – 128 с.
2. Енцикліка «Про християнську любов» («*Deus caritas est*») Святішого отця Бенедикта XVI єпископам, священикам, дияконам, посвяченим особам і вірним мирянам, 2006. – 62 с.
3. Енцикліка «Спасенні надією» («*Spe salvi*») Вселенського Архієрея Бенедикта XVI. – Львів: «Місіонер», 2008. – 59 с.
4. Рацінгер Й. Цінності в часи перемін. Долання майбутніх викликів. – Львів: «Місіонер», 2006. – 164 с.
5. Benedykt XVI. *Chce być rzecznikiem tych, którzy nie mają głosu. Przemówienie podczas spotkania ze światem polityki. Podróż do Austrii 7 – 9.09. 2007.* – Режим доступу: <http://www.opoka.org.pl>
6. Benedykt XVI. *Migracja znakiem czasu. Orędzie Benedykta XVI na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy, Watykan, 18.10.2005.* – Режим доступу: <http://www.opoka.org.pl>
7. Benedykt XVI. *Posynodalna Adhortacja 'Sacramentum Caritatis', 22.02.2007. Kraków, 2007.* – 182 s.
8. Benedykt XVI. *Wsluchiwać się z całym Kościołem w słowo i wolę Chrystusa. 24.04 2007. Msza św. z okazji inaguracji i pontyfikatu.* – Режим доступу: <http://www.opoka.org.pl>
9. Benedykt XVI. *Wszyscy uczymy się od Pana. 17.02.2007. Spotkanie z alumnami Rzymskiego Seminarium Duchownego.* – Режим доступу: <http://www.opoka.org.pl>
10. *Miłość bliźniego i sprawiedliwość w stosunkach międzynarodowych i międzypaństwowych. Przesłanie Ojca Świętego z okazji XIII Sesji Plenarnej Papieskiej Akademii Nauk Społecznych, 28.04. 2007.* – Режим доступу: <http://www.opoka.org.pl>
11. *Odbudujmy jedność chrześcijan. Przemówienie podczas wizyty w katedrze ormiańskiej. Podróż papierza Benedykta XVI do Turcji, 30.11.2006.* – Режим доступу: <http://www.opoka.org.pl>
12. *W duchu wzajemnej miłości. Przemówienie podczas spotkania z patriarchą Bartolomejem I w Stambule, 29.11.2006.* – Режим доступу: <http://www.opoka.org.pl>
13. *Wszyscy jesteśmy "misjonarzami". Przemówienie do uczestników spotkania Najwyższej Rady Papieskich Dział Misyjnych i Światowego Kongresu Misjonarzy Fide i Donum, 5.05.2007.* – Режим доступу: <http://www.opoka.org.pl>